

— «Կուտը կուտին օգ է», — «Հէնը չէն է, աւերը զէն է», — «Մար զմանուկ կ'ուտէ», Ի հարկէ այսպիսի խօսքերն ալ քիչ կամ շատ քե. րականական ձեւի եղանակաւորումներ կրած են դարերու մէջէն անցնելով, օրինակի համար «մայր զմանուկ ուտէ», ձեւը փոխուած կ'ըլլայ տակաւ «մար զմանուկ կ'ուտէ», Բաւական հնութիւն ունենալու են նաեւ «լաւ է հիւանդը քան զհիւանդիւր», «Չէ խաղցեր կարմիրակ, խաղցր է կշտափորակ», եւ նման բանաձեւեր, «խաղը Տէրը զօրաւոր կ'անէ», — «Արտով սիրածը, եկեղեցու պսակածը», — «Թանով պատարագ կ'ուլի», — «Ան շանը ան շարա. կանը շատ է», եւ այլ նմանօրինակ խօսքեր որք քրիստոնէական եկեղեցւոյ վերաբերալ յիշա. տակումներ կը պարունակեն, առաջին կարգի հնութիւն չունին, եւ ոմանք կրնան վերջնագոյն դարերու մէջ յօրինուած ըլլալ:

(Հորոն-Կէլէ)

Մ. Ս. ԳԱՐԱԻԷԼՅԱՆ

ՍՍՏՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ՏԻՐ-ՄԻՆԵՍԵՆՆԵՐ Ե. Վ., Հայոց եկեղեցու յարաբերու. թիւները Լորտոց եկեղեցիների հետ. հայկական եւ ասորական աղբիւրների համեմատ: Էջմիածին, 1908, 80 էջը ԺԲ + 335: 9/16, 2,50 ռը.:

Նորութիւն մը չէ որ կը դնէ հրապարակին վրայ երուանդ ՎՏԳ., այլ լոկ աւելի ընդարձակ շրջանի կը դիտէ մատչելի ընել չորս տարի յառաջ ի լոյս ընծայած կարեւոր գործն, «Die armenische Kirche in ihren Beziehungen zu den syrischen Kirchen» հայերէն խմբա. գրութեամբ: Գործոյն բովանդակութիւնն առւած ենք արդէն այլուր, երբ կը մատնախօսէինք Նոյ. նին գիրմաներէնին վրայ: (Հնդ. Ամ. 1907, էջ 252—256) Կրկնութեանց մէջ մանկ աւելորդէ:

Հայերէնա պարզ թարգմանութիւն մը չէ գերմաներէն աշխատութեան, այլ նոր խմբա. գրութիւն մը, ճիստացուած նորանոր յաւելումա. ներով եւ ուղղութիւններով, որոնք անհրաժեշտ ալ էին չորս տարի յետոյ. փոփոխութիւնք մուտ գտած են յատկապէս առաջին երեք գլուխներու մէջ. հոս ի բաց ձգուած են միայն ասորերէն լոյսագիրներն, ինչպէս եւ յաւելումներն, որոնք եւրոպացի ընթերցողներ մասնաւորապէս կրնային հետաքրքրել:

Նոր փոփոխութիւնը շատ կէտերու մէջ կը բարձրացնեն հայերէնի արժէքն գերմաներէնի հանդէպ. այնպէս որ այսուհետեւ առաջու. թիւնն հայերէնն պէտք է վայելել բանասիրոց ձեռքին մէջ:

Ի մատոյն կատարելով բովանդակութիւնն ա. մէն կէտի մէջ հեղինակին համակարծիք ի հարկէ կարելի չէ ըլլալ, մանաւանդ այսպիսի երկա. սիրութեան մէջ, ուր շատ խնդիրներ առաջին անգամ կը շոյափոխին: Երկրացի մեր ուսումնա. սիրութեանց ունեցած ենք առիթ հոս եւ հոն մատնանշելին ինչ կէտեր, իրարեւան հաւանական, ուրախ ենք որ Մեծ. Հեղինակն առած է այսպիսի տեղիքն ուշադրութեան եւ փոխադարձ արեւա. ցակամ խորհրդածութիւնը կցած: Բայց դար. ձեւը հետու են մեր համոզումք իրարմ ինչ ինչ խնդրոց մէջ, յատկապէս Բարգէնի թղթոց եւ գումարած ժողովներու ժամանակի եւ տեղոյ մասին (էջ 66—68, ՈՐՐՏ, 1908, էջ 690—707), Յուլիանոս Աղեկառնացւոյ եւ փիլոսոփայ գրութեանց (էջ 90), խոսքովի եւ Ե. Վ. Օձ. նեցւոյ յարաբերութեանց (էջ 178), Դերայի. գրոշտատի ժողովոյն ժամանակի (էջ 212) եւն մասին. որոնց մտադրք ենք առանձինն վերագառա. նալու, թէ խոսքովի ակոյնանն իմաստասէր դա. թողիկոսն է, ինչպէս կը հաստատենք (ՀԱ, 1904, 264—5), զարձեւալ առանց ապացոյցի ընել կ'ուզուի: Իսկ Օձնեցւոյ դաւանութեան հայրին մասին եւ հարկադրութիւնը ըսել թէ Տէր-Մինա. սեանց յայտն «պատմական ճշմարտութիւնը վե. րականգնելու տենչով, շատ չէ շարժած եւ իւր քայլերն առանց նախապաշարման չեն: Լրջու. թեամբ հարկէ գտնադանել նախ Օձնեցւոյ վա. եր եւ անվաւեր գրութիւնք, եւ ապա քննել դա.ւանաբանական ըմբռնումը (Հմմտ. 208): Մա. նազկերտի 726ի ժողովն «Քաղկեդոնականու. թեան» հարցին հետ կապ չունի ըմաւ, եւ իմաս. տասիրիէ-Երեմիոն գրութիւնքը լուելայն» քաղ. կնգոնիկ. կը ներկայացնեն զինքը: Իսկ թէ զայն հաստատելով (Հմմտ. Հանդ. Ամ. 1905, էջ 366) կը գիտենք որ «կաթոլիկութիւնը որ եւ է բան չահի, կամ Հայոց եկեղեցին կորցնի» (էջ 179) անարգաբարձի հետեւութիւն մ'է հեղինա. կէն, ինչպէս եւ առ հասարակ էջ 178 մեր մէջ նախադասութեան առած մեկնութիւնը. հոն ու. զած էինք պարզապէս ի դէմս Միխիմարեանց ու Դ. զուած բացաղանչութիւն մ'ը անտեղի ցուցնել, որ, իցաւ, անհաճոյ երեւցած է: Քաղկեդոնական կաթոլիկոսներ ընդունելով կամ չընդունելով տակաւին ծածկուած չի մնար «քաղկեդոնիկ»

ներու ահագին թիւը Հայոց պատմութեան մէջ : Օձնեցոյ եւ Խոսրովի մէջ ծագած վեճերու իմաստն պարզագոյնս յերեւան կը հանենք, երբ ուսումնասիրենք Տրուղեան ժողովոյն նշանակութիւնը, դարձեալ :

Այս մասնական խնդիրներն սակայն ոչինչ կ'աղաքտեն գործոյն արժանիքն, զոր ջերմասէս կը յանձնենք ամէն պատմաւորի ուշադրութեան իրերն իւր տեսակին մէջ ամենայնովը եւ եկեղեցական պատմութեան համար անպայման կարեւոր ուսումնասիրութիւն : Մասնաւոր դրուստեօք պէտք է յիշել ի վերջոյ, որ գործոյն տպագրութեան Գեղեցիկ հանդիսացած է Գեղարայ : Սրբազան Սուրբաս Սրբեպ. Պարզեանց : Հ. Ն. Ա.

ՍՈՐՈՒՆԵԱՆ Վ. ԱՆՆՔՍԻԱՆՈՍ : — Աւետարան կամ Նոր Կտակարան հանդիման հայերէն ընտզերի եւ թարգմանութեամբ յաշխարհիկ լեզու, զարգարեալ նախագիտելիօք, մեկնութեամբ եւ աշխարհագրական ու պատմական մանրամասները : Կ. Պոլիս 1902—1906, տպ. Վ. Միխանեան. էջք Մասն Ա. 3+164. Մասն Բ. ԺԴ+124. Մասն Գ. ԺԵ+262. Մասն Դ. ԴԵ+199 :

Հառնոց արդէն լոյս տեսած էր հեղինակի աշխատութեան առաջին մասն, սակայն կը սպասէինք այս գովելի ձեռնարկին ամբողջական հրատարակութեան որ արդէն 1906ին ամբողջութեամբ լոյս տեսած էր, միայն մեր արժանագրութեան ներքեւ չըլլալուն, էրի ենք կրնար լիակատար գաղափար կազմել գործին վրայ : Բարեբախտաբար այժմ աչքի առջեւ ունենալով յարգոյ հեղինակին աշխատասիրութիւնն, թէեւ ուշ, պատշաճ կը համարիմ քանի մը խոսքով պարզել զայն « Հանգեւն » ընթերցողաց : Ինչպէս գրքի ճակատը կը ցուցնէ, աշխատասիրողը չորս աւետարաններու աշխարհաբար թարգմանութիւնը կը ներկայացնէ հանդերձ գրաբար քնադատեալ եւ նախագիտելիօք : Փոքրիկ յառաջարանի մէջ մեր գոյց հեղինակը կը յայտնէ իւր նպատակը, որուն համար ձեռնարկած է աւաղիկայ գործքին : Այժմէն իսկ կրնանք ըսել թէ հեղինակին հասած է իւր գիտած նպատակին, որ է Աւետարանը գիւրդմունքի եղանակաւ մատչելի ընել իւր սիրելի ազգին : Ընդհանուր հայեցողածը մ'իսկ բաւական է իմանալու, թէ որչափ ինքն ջուր-ցուած է, որպէս զի ընթերցողը « անոր ճշգրիտ թարգմանութիւնը » ունենայ, եւ

գլխաւորաբար որպէս զի Աւետարանի իմաստն ուղիղ հասկընար, քննած եւ պրպտած է « Ս. Հարց հին եւ նոր ամենըսիր մեկնաբանութիւնները » : Այդ զատ ծանօթութեանց մէջ մերթնց մերթ վկայութիւններ յառաջ կը բերուին Հայոց Հարապաններէն, Ս. Ներսէս Շնորհալիկէն, Իգնատիոս Շնորհալիկէն եւն. եւ բնագիրն ուղղելու նպատակաւ ձեռագիր Աւետարաններ իսկ յընդհանուրն կը յիշուին, սակայն բանասիրական արժէքէ զուրկ են. այս ալ յամենայն դէպս գործքին արժանիքը չի նուաստացնելու : Իւրաքանչիւր գրքին սկիզբն գրուած է « Մուտք », որոնց մէջ նախնական ծանօթութիւնները կը տրուին, ամէն Աւետարանի անձնաւորութեան, գործքին հարազատութեան, գրութեան ժամանակին, տեղւոյն եւն վրայ, ի վերջոյ նշանակուած են հեղինակին առաջնորդ ունեցած բազմաթիւ աղբիւրներէն գլխաւորները միայն. երկրորդական աղբիւրները յիշուած են ծանօթութեանց մէջ : Սակայն ներուրի մեջ քանի մը դիտողութիւններ ընել, որոնց մէջ չէինք կրնար համամիտ գտնուել յարգոյ աշխատասիրողին կարծեացը : Բնականաբար չենք կրնար հոս մի առ մի յառաջ բերել մեր ըսելիքները, բաւական է յիշել կարեւոր կէտերը : Թէ երբ գրած է Մատթէոս իւր Աւետարանը, վերջնականապէս որոշել գրեթէ անկարելի է, բայց յամենայն դէպս Ներսարդէի կործանումէն (70ին) յառաջ եւ ըստ հեղինակի « շատ հաւանական է որ 44—45 թուոյն գրուած ըլլայ » յիշելով Ներսարդ վկայութեանը վրայ : Նորագոյն քննիչները, որիշ հաշուել 41—50 կամ 42—50 թուականներու մէջ գրուած կը համարին եւ այս գտնէ ամենէն հաւանականն է : (Հմտ. Wetzter und Welte's Kirchenlexikon, VIII (1893), p. 1036; Kaulen, Einleitung in die heil. Schrift Altes u. Neues Test. 1876—86 Fr. i. B, p. 401.) Մարկոս աւետարանի անձնաւորութեան նկատմամբ նշանաւոր գիտնող յայտնած է կարծիքներէն եւ ոչ մին հիմնեալ է հաստատ փաստերու վրայ, ըստ յարգոյ հեղինակին. չենք գիտեր ինչ հարկ կար այս բացատրութիւնը գործածել, երբ գիտնող մեծագոյն մասը կ'ընդունի թէ այս Մարկոս նոյն է Նոր Կտակարանի մէջ յիշուածին հետ (Գործ Առաք. ԺԳ. 5, 13, ԺԵ. 39. ԺԲ. 12, 25. ԺԶ. 37. Կող. Դ. 10. Բիւլ. 24. Բ. Տիմ. Դ. 11. Ա. Պետր. Ե. 13 : Հմտ. Kirchenlexikon, անդ. p. 671 եւն) : Կը զարմանանք որ շատ սուր լեզու կը գործածէ հեղինակն « առանց հիման չենքեր են, ըսելով »